

АЛМАЗНЕ ЖОРНО

ДІЙОВІ ОСОБИ:

Стеся
Василь Хмарний
Остап Макосій
Прокіп Скряга
Мусій Шенчик
Лук'ян Ілько
Дубровський, суддя Житомирський
Лабенцький \ підсудки.
Виверський /
Княгиня Вількомірська
Граф Ружинський
Графиня Брагінська
Авраам Цвікловіц
Лія
Пан Пшепюрковський
Пан Пауша
Пан Лозка
Пан Прозка
Пан Мишка
Возний
Корчмар
Бабуся з дідком
Секретар Дубровського
Лейзер

Особи в балеті: цехмістер, підскарбій, лавники¹, пан Круп'янка, 6 кравців і 6 кравчих.

Шляхтичі, гайдуки, жовніри, городяни і городянки. Діється в Житомирі 1768-1769 рр., крім II дії, яка відбувається в корчмі.

¹ Л а в н и к — невисока службова посада в середньовічному ремісницькому цеху.

АЛМАЗНЕ ЖОРНО

ДІЙОВІ ОСОБИ:

Стеся
Василь Хмарний
Остап Макосій
Прокіп Скряга
Мусій Шенчик
Лук'ян Ілько
Дубровський, суддя Житомирський
Лабенцький \ підсудки.
Виверський /
Княгиня Вількомірська
Граф Ружинський
Графиня Брагінська
Авраам Цвікловіц
Лія
Пан Пшепюрковський
Пан Пауша
Пан Лозка
Пан Прозка
Пан Мишка
Возний
Корчмар
Бабуся з дідком
Секретар Дубровського
Лейзер

Особи в балеті: цехмістер, підскарбій, лавники¹, пан Круп'янка, 6 кравців і 6 кравчих.

Шляхтичі, гайдуки, жовніри, городяни і городянки. Діється в Житомирі 1768-1769 рр., крім II дії, яка відбувається в корчмі.

¹ Л а в н и к — невисока службова посада в середньовічному ремісницькому цеху.

ДІЯ ПЕРША

Зала в палаці пана Дубровського, судді гродського Житомирського. Товсті мури, дужна стеля, глибокі лучкові вікна, важкі меблі, пишна, але хмура розкіш.

Ліворуч — стіл, покритий оксамитним килимом, що спускається до самої землі. На столі канделябр, розп'яття, пісочний годинник, великі книги, папери. Біля стола — важке готичне крісло. Позад нього готичний монументальний камін. Праворуч — вхідні двері, просто — великі важкі дзері, обабіч яких стоять два вартових гайдуки з топірцями.

І

Підсудок Лабенцький, стоячи край стола, розбирає папери та перегортає велику книгу у важкій оправі.

Увіходить жовнір і подає Лабенцькому листа з великою печаткою.

Ж о в н і р. Лист до вельможного пана судді від його мосці регіментаря Стемпковського. (Виходить).

Лабенцький розпечатує листа і кладе його на стіл.

Г а й д у к (увіходить). Там знов прийшла та дівчина, що питалася пана судді. Плаче і дуже просить.

Л а б е н ц ь к и й. Нехай чекає. Зараз не можна. Пана судді ще немає?

Г а й д у к. Немає.

Л а б е н ц ь к и й. Іди. (Гайдук виходить). Не бачили тут твоїх сліз — теж... вештаються...

Увіходить суддя Дубровський, невелика на зріст, суха людина з живим блискучим поглядом, гордою поставою, тонкими рисами нервового обличчя. Чорне волосся трохи посивіло на висках, а чорні, довгі вилискуваті вуси опускаються вниз із боків червоних уст, відтіняючи матову блідість рівно виголеного обличчя. Суддя вдягнений у чорний старопольський жупан, а по-

ДІЯ ПЕРША

Зала в палаці пана Дубровського, судді гродського Житомирського. Товсті мури, дужна стеля, глибокі лучкові вікна, важкі меблі, пишна, але хмура розкіш.

Ліворуч — стіл, покритий оксамитним килимом, що спускається до самої землі. На столі канделябр, розп'яття, пісочний годинник, великі книги, папери. Біля стола — важке готичне крісло. Позад нього готичний монументальний камін. Праворуч — вхідні двері, просто — великі важкі дзері, обабіч яких стоять два вартових гайдуки з топірцями.

І

Підсудок Лабенцький, стоячи край стола, розбирає папери та перегортає велику книгу у важкій оправі.

Увіходить жовнір і подає Лабенцькому листа з великою печаткою.

Ж о в н і р. Лист до вельможного пана судді від його мосці регіментаря Стемпковського. (Виходить).

Лабенцький розпечатує листа і кладе його на стіл.

Г а й д у к (увіходить). Там знов прийшла та дівчина, що питалася пана судді. Плаче і дуже просить.

Л а б е н ц ь к и й. Нехай чекає. Зараз не можна. Пана судді ще немає?

Г а й д у к. Немає.

Л а б е н ц ь к и й. Іди. (Гайдук виходить). Не бачили тут твоїх сліз — теж... вештаються...

Увіходить суддя Дубровський, невелика на зріст, суха людина з живим блискучим поглядом, гордою поставою, тонкими рисами нервового обличчя. Чорне волосся трохи посивіло на висках, а чорні, довгі вилискуваті вуси опускаються вниз із боків червоних уст, відтіняючи матову блідість рівно виголеного обличчя. Суддя вдягнений у чорний старопольський жупан, а по-

верх нього оксамитний недовгий козушок. Шаблі при ньому немає. Підійшовши до стола, він киває Лабенцькому, що пошти-во вклоняється йому, і сідає в своє крісло.

Дубровський. Готові ордери до возного?

Лабенцький. Так, ясновельможний пане суддя. Готові. (Подає).

Дубровський (підписує). Зараз же надіслати. Далі що? Листів не було?

Лабенцький (подає). Лист від регіментаря Стемпковського про виконання езекуції до карання на горло по декрету вельможного пана. (Читає). "По всказанню декрету Суду Житомирського езекуція карання на горло виконана і суть постинані нижчеменовані гайдамаки і свавольні люди: Василь Прокопенко, Гнат Білий, Степан Піотровський, Іван Ботвиненко, Федір Козан, Василь Шевчук, Семен Лобода, Яків Руденко, Різниченко Іван і Різниченко Тиміш... Post haec * (* Після цього (лат.).) — серпня двадцять шостого теж постинані суть — Андрій Середа, Прокіп Чередниченко, Швець Іван і Швець Явтух, Куцопалий Тарас, Гладиженко Степан, Римаренко..."

Дубровський (перепиняє). Як Римаренко! Я не декретував Римаренка на смерть — це той Римаренко, здається, швець, що проводив гайдамаків до якогось хутора — Римаренко Петро...

Лабенцький. Так, ясновельможний пане.

Дубровський. Петро Римаренко з Гайсина. Його декретовано лише на 100 канчуків під шибеницею. Зараз же подивіться в книзі. Пан Стемпковський дозволяє собі ламати мої декрети — чи я вже не суддя в Житомирі? Годі вже з цим листом, що далі?

Лабенцький (подає). Резолюція про Якима Сикуненка з Баранього Поля, що впустив до себе двох гайдамаків і не заважив непристойно забити й замордувати в своїй хаті шляхетного пана Плавського.

Дубровський. До карання на горло?

Лабенцький. Так, ясновельможний пане, — яко гвалтівника і бунтівника *in causa iniuriae publicae** (* У справі державних злочинів (лат.).) зловленого, на стинання шиї декретує.

верх нього оксамитний недовгий козушок. Шаблі при ньому немає. Підійшовши до стола, він киває Лабенцькому, що пошти-во вклоняється йому, і сідає в своє крісло.

Дубровський. Готові ордери до возного?

Лабенцький. Так, ясновельможний пане суддя. Готові. (Подає).

Дубровський (підписує). Зараз же надіслати. Далі що? Листів не було?

Лабенцький (подає). Лист від регіментаря Стемпковського про виконання езекуції до карання на горло по декрету вельможного пана. (Читає). "По всказанню декрету Суду Житомирського езекуція карання на горло виконана і суть постинані нижчеменовані гайдамаки і свавольні люди: Василь Прокопенко, Гнат Білий, Степан Піотровський, Іван Ботвиненко, Федір Козан, Василь Шевчук, Семен Лобода, Яків Руденко, Різниченко Іван і Різниченко Тиміш... Post haec * (* Після цього (лат.).) — серпня двадцять шостого теж постинані суть — Андрій Середа, Прокіп Чередниченко, Швець Іван і Швець Явтух, Куцопалий Тарас, Гладиженко Степан, Римаренко..."

Дубровський (перепиняє). Як Римаренко! Я не декретував Римаренка на смерть — це той Римаренко, здається, швець, що проводив гайдамаків до якогось хутора — Римаренко Петро...

Лабенцький. Так, ясновельможний пане.

Дубровський. Петро Римаренко з Гайсина. Його декретовано лише на 100 канчуків під шибеницею. Зараз же подивіться в книзі. Пан Стемпковський дозволяє собі ламати мої декрети — чи я вже не суддя в Житомирі? Годі вже з цим листом, що далі?

Лабенцький (подає). Резолюція про Якима Сикуненка з Баранього Поля, що впустив до себе двох гайдамаків і не заважив непристойно забити й замордувати в своїй хаті шляхетного пана Плавського.

Дубровський. До карання на горло?

Лабенцький. Так, ясновельможний пане, — яко гвалтівника і бунтівника *in causa iniuriae publicae** (* У справі державних злочинів (лат.).) зловленого, на стинання шиї декретує.

Д у б р о в с ь к и й (підписує). Далі.

Л а б е н ц ь к и й (подає). Item* (* Так само (лат.)) Грицько Лобода з Новоселиці, що проводив закордонну ватагу до козацької долини і забрав собі чужі казани... item Воробченко Іван із Кам'янки, що ходив за ватагою Залізняка, за кіньми, — потім забрав і зарізав чийхсь волів.

Д у б р о в с ь к и й (вагаючись). Щось я не пам'ятаю. Хіба цих теж на горло? Вони ж, здається, нікого не забили.

Л а б е н ц ь к и й. Так, ясновельможний пане, але по сили параграфів першого і другого артикулу сьомого розділу 14 Статуту, яко злодії, що зловлені на шкоді і generaliter* (* Загалом, взагалі (лат.)), за гайдамацькі ексцеси і лотровські звичаї, — винні суть смерті.

Д у б р о в с ь к и й. Так, так, ну, що ж, наварили пива, то треба його пити. (Підписує). Далі.

Л а б е н ц ь к и й. Супліка до вельможного пана якоїсь Стефанії Бражнюк.

Д у б р о в с ь к и й. Чого вона просить? Певно, кого-небудь помилувати?

Л а б е н ц ь к и й. Так, ясновельможний пане. Вона просить помилувати її нареченого, Василя Хмарного, що нібито ні в чому не винний... просить допитати свідків — Романченка Павла, Ложку Воніфатія, Мелешку Михайла і Джурджу Якима, шевця.

Д у б р о в с ь к и й. Хмарний — Василь Хмарний... А, пам'ятаю — це той вродливий козак, що його допитували позавчора. Могутня людина — не дивно, що за нього дівчата просять.

Л а б е н ц ь к и й. Так, вельможний пане. Цей Хмарний є найшкідливіший злочинець, можна сказати, всієї лотровської справи принципал* (* Принципал — глава, господар.).

Д у б р о в с ь к и й (задумливо). Так, так, я пам'ятаю. Здається, він зухвало відповів на суді. А де його справа?

Л а б е н ц ь к и й (подає). Резолюцію вже написано — винен єсть смерті...

Д у б р о в с ь к и й (перегортає справу). А, він і хлопів теж бунтував?

Л а б е н ц ь к и й. Так — в Лисянці, Саражинцях, Вербівцях — скрізь до бунту, до повстання і ребелії* (* Ребелія — заколот.)

Д у б р о в с ь к и й (підписує). Далі.

Л а б е н ц ь к и й (подає). Item* (* Так само (лат.)) Грицько Лобода з Новоселиці, що проводив закордонну ватагу до козацької долини і забрав собі чужі казани... item Воробченко Іван із Кам'янки, що ходив за ватагою Залізняка, за кіньми, — потім забрав і зарізав чийхсь волів.

Д у б р о в с ь к и й (вагаючись). Щось я не пам'ятаю. Хіба цих теж на горло? Вони ж, здається, нікого не забили.

Л а б е н ц ь к и й. Так, ясновельможний пане, але по сили параграфів першого і другого артикулу сьомого розділу 14 Статуту, яко злодії, що зловлені на шкоді і generaliter* (* Загалом, взагалі (лат.)), за гайдамацькі ексцеси і лотровські звичаї, — винні суть смерті.

Д у б р о в с ь к и й. Так, так, ну, що ж, наварили пива, то треба його пити. (Підписує). Далі.

Л а б е н ц ь к и й. Супліка до вельможного пана якоїсь Стефанії Бражнюк.

Д у б р о в с ь к и й. Чого вона просить? Певно, кого-небудь помилувати?

Л а б е н ц ь к и й. Так, ясновельможний пане. Вона просить помилувати її нареченого, Василя Хмарного, що нібито ні в чому не винний... просить допитати свідків — Романченка Павла, Ложку Воніфатія, Мелешку Михайла і Джурджу Якима, шевця.

Д у б р о в с ь к и й. Хмарний — Василь Хмарний... А, пам'ятаю — це той вродливий козак, що його допитували позавчора. Могутня людина — не дивно, що за нього дівчата просять.

Л а б е н ц ь к и й. Так, вельможний пане. Цей Хмарний є найшкідливіший злочинець, можна сказати, всієї лотровської справи принципал* (* Принципал — глава, господар.).

Д у б р о в с ь к и й (задумливо). Так, так, я пам'ятаю. Здається, він зухвало відповів на суді. А де його справа?

Л а б е н ц ь к и й (подає). Резолюцію вже написано — винен єсть смерті...

Д у б р о в с ь к и й (перегортає справу). А, він і хлопів теж бунтував?

Л а б е н ц ь к и й. Так — в Лисянці, Саражинцях, Вербівцях — скрізь до бунту, до повстання і ребелії* (* Ребелія — заколот.)

підмовляв, скільки куп до Залізняка відіслав. О, то шпак, шпаками годований.

Д у б р о в с ь к и й. Так... (Гризе перо). А де ж ця наречена, що просить за нього? Вона тут? Пан її не бачив? Ходіть спитайте, і якщо вона тут, — покличте її сюди.

Г а й д у к (увіходить). До ясновельможного пана княгиня Вількомірська, граф Ружинський і графиня Брагінська.

Д у б р о в с ь к и й (підводиться). Княгиня Вількомірська — ординатка* (* Ординатка — власниця маєтку.) Вроцлавська? Ну, то проси їх сюди.

Подай мені пояс з кинджалом. (Гайдук подає. Дубровський застібає пояс. До гайдука). Проси.

Гайдук виходить.

II

Увіходять: княгиня Вількомірська, граф Ружинський і графиня Брагінська. Княгиня зараз же сідає у високе готична крісло праворуч. Поруч неї, по цей бік — графиня Брагінська. Граф стає поки за її кріслом.

Д у б р о в с ь к и й (цілує руку княгині). Вітаю найяснішу княгиню. Чим можу служити ясновельможній пані?

В і л ь к о м і р с ь к а. Всім! Єдина надія на пана. Пан суддя знає, що гайдамаки зруйнували мій Липовецький замок — вдерлися і пограбували геть усе: золото, срібло, червоні гроші, клейноди, перли і самоцвітне каміння — все пограбували, зруйнували, спалили. Десять мільйонів злотих коштує мені ця шкода, але гірш за все — це втрата славетного алмаза, що важив 123 карати і був першим каменем на Україні і в цілій Польщі.

Д у б р о в с ь к и й (скрикує). Як! Алмазне жорно! То невже ж і він був у Липовцях?

В і л ь к о м і р с ь к а (зітхає). Так, мій пане, — і він. Але хто ж міг сподіватись такого лиха? Отже, пан чув про цей незрівнянний камінь. За великість та через плескувату форму його прозвано "алмазне жорно". І ось це жорно пропало. Камінь ле-

підмовляв, скільки куп до Залізняка відіслав. О, то шпак, шпаками годований.

Д у б р о в с ь к и й. Так... (Гризе перо). А де ж ця наречена, що просить за нього? Вона тут? Пан її не бачив? Ходіть спитайте, і якщо вона тут, — покличте її сюди.

Г а й д у к (увіходить). До ясновельможного пана княгиня Вількомірська, граф Ружинський і графиня Брагінська.

Д у б р о в с ь к и й (підводиться). Княгиня Вількомірська — ординатка* (* Ординатка — власниця маєтку.) Вроцлавська? Ну, то проси їх сюди.

Подай мені пояс з кинджалом. (Гайдук подає. Дубровський застібає пояс. До гайдука). Проси.

Гайдук виходить.

II

Увіходять: княгиня Вількомірська, граф Ружинський і графиня Брагінська. Княгиня зараз же сідає у високе готична крісло праворуч. Поруч неї, по цей бік — графиня Брагінська. Граф стає поки за її кріслом.

Д у б р о в с ь к и й (цілує руку княгині). Вітаю найяснішу княгиню. Чим можу служити ясновельможній пані?

В і л ь к о м і р с ь к а. Всім! Єдина надія на пана. Пан суддя знає, що гайдамаки зруйнували мій Липовецький замок — вдерлися і пограбували геть усе: золото, срібло, червоні гроші, клейноди, перли і самоцвітне каміння — все пограбували, зруйнували, спалили. Десять мільйонів злотих коштує мені ця шкода, але гірш за все — це втрата славетного алмаза, що важив 123 карати і був першим каменем на Україні і в цілій Польщі.

Д у б р о в с ь к и й (скрикує). Як! Алмазне жорно! То невже ж і він був у Липовцях?

В і л ь к о м і р с ь к а (зітхає). Так, мій пане, — і він. Але хто ж міг сподіватись такого лиха? Отже, пан чув про цей незрівнянний камінь. За великість та через плескувату форму його прозвано "алмазне жорно". І ось це жорно пропало. Камінь ле-

жав у моїй опочивальні в окремії скриньці на подушці блакитного оксамиту.

Р у ж и н с ь к и й. І подумати, що цей незрівнянний алмаз потрапив якому-небудь гайдамаці в намазаній дьогтем сорочці, що й не дізнається ніколи, який скарб попав у його руки, і продасть його першому корчмареві за чотири гроші або за півкварту горілки.

В і л ь к о м і р с ь к а. Я вже обіцяла нагороду в тисячу червінців тому, хто вкаже, де цей камінь. Але, мій пане, мені казали, що замок грабувала ватага якогось Хмарного, і кажуть, що цей Хмарний...

Л а б е н ц ь к и й (втручається). Так, найясніша пані. Цей Хмарний у нас, і я саме зараз доповідав панові судді про його справу.

В і л ь к о м і р с ь к а (схвильовано). О, яка нагода, мій пане! То нехай він тільки скаже, де камінь, і я заплачу королеві який схоче викуп за життя цього хлопа.

То де ж він? Чи не можна його побачити? О, нехай пан накаже, щоб його привели сюди.

Д у б р о в с ь к и й (знизує плечима). Перепрошую найяснішу пані, але цей Хмарний винен єсть смерті, а суд його королівської милості — це не крамничка або маєток, де можна купити хлопа. Злочинець належить не мені, а правосуддю.

В і л ь к о м і р с ь к а (гордо). Що ж, коли пан Дубровський не властен цього зробити, я напишу листа до коронного ловчого Браніцького — великого гетьмана України. Він має досить влади.

Д у б р о в с ь к и й (також гордо). Коронний ловчий не має в цій справі більшої влади, ніж я сам. Його милість король дарував мені таке ж jus gladii* (* Право меча, право карати на горло (лат.).) право меча на Україні, як і гетьманові Браніцькому. Я можу карати і милувати власним моїм декретом.

В і л ь к о м і р с ь к а. Ну, то в чому ж річ! Невже ж я не можу купити життя хлопа взамін алмаза, що за нього можна мати сто сіл, позасолюваних такими хлопами, як він.

Д у б р о в с ь к и й (усміхається.) Княгиня так думає? Але найясніша пані ще не знає, з ким вона матиме діло. Ну, що ж — я велю привести цього гайдамаку. Побачимо, чи схоче ще він

жав у моїй опочивальні в окремії скриньці на подушці блакитного оксамиту.

Р у ж и н с ь к и й. І подумати, що цей незрівнянний алмаз потрапив якому-небудь гайдамаці в намазаній дьогтем сорочці, що й не дізнається ніколи, який скарб попав у його руки, і продасть його першому корчмареві за чотири гроші або за півкварту горілки.

В і л ь к о м і р с ь к а. Я вже обіцяла нагороду в тисячу червінців тому, хто вкаже, де цей камінь. Але, мій пане, мені казали, що замок грабувала ватага якогось Хмарного, і кажуть, що цей Хмарний...

Л а б е н ц ь к и й (втручається). Так, найясніша пані. Цей Хмарний у нас, і я саме зараз доповідав панові судді про його справу.

В і л ь к о м і р с ь к а (схвильовано). О, яка нагода, мій пане! То нехай він тільки скаже, де камінь, і я заплачу королеві який схоче викуп за життя цього хлопа.

То де ж він? Чи не можна його побачити? О, нехай пан накаже, щоб його привели сюди.

Д у б р о в с ь к и й (знизує плечима). Перепрошую найяснішу пані, але цей Хмарний винен єсть смерті, а суд його королівської милості — це не крамничка або маєток, де можна купити хлопа. Злочинець належить не мені, а правосуддю.

В і л ь к о м і р с ь к а (гордо). Що ж, коли пан Дубровський не властен цього зробити, я напишу листа до коронного ловчого Браніцького — великого гетьмана України. Він має досить влади.

Д у б р о в с ь к и й (також гордо). Коронний ловчий не має в цій справі більшої влади, ніж я сам. Його милість король дарував мені таке ж jus gladii* (* Право меча, право карати на горло (лат.).) право меча на Україні, як і гетьманові Браніцькому. Я можу карати і милувати власним моїм декретом.

В і л ь к о м і р с ь к а. Ну, то в чому ж річ! Невже ж я не можу купити життя хлопа взамін алмаза, що за нього можна мати сто сіл, позасолюваних такими хлопами, як він.

Д у б р о в с ь к и й (усміхається.) Княгиня так думає? Але найясніша пані ще не знає, з ким вона матиме діло. Ну, що ж — я велю привести цього гайдамаку. Побачимо, чи схоче ще він